

ФУНКЦИИ НА ИВАН ДРАСОВ В ЛОВЧАНСКИЯ ЧАСТЕН РЕВОЛЮЦИОНЕН КОМИТЕТ И В БРЦК В БЪЛГАРИЯ (1871 – 1872)

Денис Иванов

FUNCTIONS OF IVAN DRASOV IN THE LOVECH'S PRIVATE REVOLUTIONARY COMMITTEE AND IN BRCC IN BULGARIA (1871 – 1872)

Denis Ivanov

Abstract: *Ivan Drasov is one of the prominent comrades of Vasil Levski in Lovech. In his memoirs Ivan Drasov himself argues that he was a Lovech revolutionary committee's chairman. However many historical sources far more reliable than Ivan Drasov's memoirs provide that he was not a chairman but a secretary of the private revolutionary committee in Lovech. Except a secretary of the private revolutionary committee in Lovech Ivan Drasov was a secretary of the Bulgarian revolutionary central committee based in Lovech too. As a secretary, Ivan Drasov wrote letters on behalf of the two revolutionary committees in Lovech in 1871 and 1872. Some historians think that Ivan Drasov was also a treasurer of the Bulgarian revolutionary central committee in Lovech. However, there is no serious evidence to support this thesis so far.*

Keywords: *Ivan Drasov, Lovech, Vasil Levski, committee, secretary, treasurer.*

В своите мемоарни бележки „Софийското приключение в края на 1872 г. или сто български заточеници“, започнати на 11 май 1875 г., Иван Драсов заявява следното по въпроса за своята длъжност в Ловчанския революционен комитет: „Мене избраха като за председател, Марина [Поплуканов] за мой помощник, а Д. Пъшков от Сопот, Ловешко

село – за писар. Но право да си кажа, аз бях всичко – и парите поверявах [на] мене, и пишех, и изпълнявах председателската служба. Това стана, защото другите момци имаха своя частна работа, която не им позволяваше да изпълняват редовно длъжностите си.“¹ По-малко известен факт е, че през същата го-

¹ ИД – БНРД: 209.

дина, в която започва да пише „Софийското приключение“, Ив. Драсов заявява, че е бил председател на Ловчанския комитет и председател на българската революционна емиграция Иван Сапунов. В писмо с дата 21 октомври 1875 г. Ив. Сапунов разказва на войводата Панайот Хитов, че се е срещнал с Ив. Драсов, който упорито твърдял, „че [е] работил в България и бил председател на комитета. И тъй въобразил в главата си, че всички трябва да се [до]питат до него и той да заповядва, и пелената наша все да бъде при него.“².

Отношението на изследователите към твърдението на Ив. Драсов, че е бил председател на Ловчанския комитет е различно. Някои смятат, че мемоаристът преувеличава ролята си в ръководството на Ловчанския комитет (Сидельников 1970: 99; Лалев 1990: 77; Лалев 1996: 29 – 30); че е решил да се „похвали“ (Кондарев 1956: 230; Кондарев 1957: 145). Според други Ив. Драсов наистина е бил председател на Ловчанския комитет, но само временно (Боянов 1995: 87, 100). Според трети Драсов е изпълнявал и „председателската служба“ без да е бил избран за председател (Унджиев 1965: 56; Унджиев 1967: 310; Абаджиев 1982: 92 – 93; Абаджиев 1988: 17 – 18).

В историографията обаче се е наложило мнението, че заеманата от Ив. Драсов длъжност в Ловчанския революционен комитет е била не председателската, а секретарската (Бурмов 1948: 519; Димитров 1948: 103; Димитров 1959: 225; Кондарев 1956: 235; Кондарев 1957: 163; Сидельников 1970: 98; Кирова, Василев 1970: 24; Панчовски 1990: 127; Златев 1993: 223; Златев 2007: 50 – 51; Павловска 2001: 81; Павловска 2011: 64; Тончев 2011: 119; Тончев 2017: 131; Тончев 2020: 67; Стоянов 2012: 142; Павлов 2018: 254). Основание за подобно твърдение се открива в мемоарните свидетелства на ловчанските комитетски дейци Марин Поплуканов и Димитър Маринов Панталонджията, записани през 1901 г.

² АВСД I: 26.

от д-р Параскев Стоянов (Тилева, Нонева 1989: 218, 245). Че Ив. Драсов е бил секретар на Ловчанския комитет твърди и Стоян Заимов в своите мемоарно-исторически съчинения (Заимов 1884: 30, 188; Заимов 1889: 228; Заимов 1895а: 112; Заимов 1895б: 170; Заимов 1898: 165). Не е съвсем сигурно кой или кои са източниците, от които Заимов е почерпил тази информация. Най-вероятно обаче става дума за М. Поплуканов – човек, когото Ст. Заимов познавал още от времето на заточението си в Диарбекир³, и от чийто сведения знаем, че се е ползвал⁴. В подкрепа на твърдението, че длъжността, която Ив. Драсов заемал в Ловчанския комитет е била секретарската, се изказва и Райна Колева-Балева – дъщеря на ловчанския комитетски деец Иванчо Колев (Еврев, Еврев 2003: 94). Същото твърдение поддържат Иван Урумов⁵ и Данаил Кацев-Бурски⁶ (Урумов 1932: 101; Кацев-Бурски 1926: 90).

Тук се налага да направя едно пояснение. Съгласно програмните документи на комитетската организация от времето на Васил Левски длъжност „секретар“ в структурата на революционните комитети не е съществувала. В Проектоустава на БРЦК, т.нар. „Нареда на работниците за освобождението на българския народ“, ясно е казано, че както Централният, така и частните комитети се състоят от „един председател и един подпредседател, един писар и един помощник, един касиерин и йоще седем члена, между които е и един поп“⁷. От посочените комитетски длъжности най-близка по значение до секретар е тази на писаря. Проектоуставът не уточнява какви

³ Вж. ДТС. ВЛ: 656, 662.

⁴ Вж. Заимов 1895а: 72.

⁵ Автор на първата публикувана биография на Ив. Драсов

⁶ Публицист, който през 1925 г. извършва специална анкета в Ловеч с цел да установи кой е претателят на Васил Левски

⁷ ВЛД II: 51 – 52.

точно са били задълженията на комитетския писар, но имаме достатъчно основание да смятаме, че основната работа на писаря/секретаря е включвала писането и изпращането на писма от името на комитета, а вероятно и воденето на протоколи по време на комитетските заседания.

В разказа си пред д-р П. Стоянов М. Поплуканов твърди следното: „За събранията [на комитета – б. м. Д. Ив.] се държаха протоколи, които се занесоха на Любен Каравелова и си останаха у него“ (Тилева, Нонева 1989: 219). До настоящия момент обаче протоколи от заседанията на Ловчанския революционен комитет не са открити⁸. Разполагаме обаче с няколко писма, написани от името на Ловчанския комитет и изпратени до видния комитетски деец в румънския град Турну Мъгуреле – Данаил Христов Попов⁹. Тези писма са общо тринадесет на брой и са с дати – 13 април 1871, 7 юни 1871, 9 юни 1871, 17 юни 1871, 11 юли 1871, 21 юли 1871, 29 юли 1871, 30 юли 1871, 28 август 1871, 28 септември 1871, 14 декември 1871, 10 януари 1872 и 2 август 1872 г.¹⁰

Съгласно наложилото се в историографията мнение всички писма, изпратени от

⁸ Подобно на други съвременници М. Поплуканов твърди, че документите от архива на БРЦК, вкл. и протоколите от заседанията на Ловчанския комитет, са предадени на османските власти от жената на Любен Каравелов – сръбкинята Наталия. Според Крумка Шарова обаче подобни твърдения са неоснователни. Вж. Шарова 1993: 25 – 111; Шарова 1994: 5 – 100.

⁹ Писмата, които членовете на Ловчанския революционен комитет изпращат до Д. Хр. Попов в периода април 1871 – август 1872 г., както и някои други документи, чието авторство се свързва с Ив. Драсов, са публикувани в документалните сборници „Архив на Възраждането. Т. I. Документи по политическото ни възраждане“, „Васил Левски. Живот дела и извори“, „Васил Левски. Документално наследство“, „Иван Драсов в българското национално революционно движение (1871 – 1877 г.)“, „Васил Левски. Документи“ и др. Поради естеството на това изследване обаче аз ще използвам техните оригинали.

¹⁰ НБКМ – БИА, ф. 88, а.е. 3, л. 1 – 20.

Ловеч до Турну Мъгуреле, са написани от Ив. Драсов. Резултатите от една графическа експертиза, извършена през 1968 г. от Здравко Василев Герджиков – завеждащ Централната лаборатория за съдебни експертизи на Министерството на правосъдието, обаче дават основание на някои изследователи да смятат, че две от писмата, които Д. Хр. Попов получава от името на Ловчанския комитет – писмото от 11 юли 1871 г. и това от 28 август с. г., са написани не от Ив. Драсов, а от М. Поплуканов (Еврев, Еврев 2003: 111, 119; Боянов 1995: 112 – 113). Според публикувания в изследването на баща и син Евреви текст на експертизата до заключението, че Ив. Драсов не е автор на писмата от 11 юли и 28 август 1871 г. се е стигнало след като почеркът, с който са изписани тези писма, е изследван и сравнен с няколко „образци от почерка на Марин п. Луканов“. Сред тези „образци“ са писмото на председателя на Ловчанския комитет до В. Левски от 7 октомври 1872 г. подписано с псевдонима „Алила Селевли“ и няколко документа на М. Поплуканов датиращи от времето, когато той заема постове кмет и окръжен управител на Ловеч, т.е. 1883 – 1890 (Еврев, Еврев 2003: 114 – 119).

След като сравних оригиналите на всички писма, изпратени от Ловеч до Турну Мъгуреле в периода април 1871 – август 1872 г., стигнах до следните заключения: 1) Между почерците, с които са изписани писмото от 11 юли 1871 г., от една страна, и писмата от 13 април, 7 юни, 9 юни, 17 юни, 21 юли, 29 юли, 30 юли, 28 септември и 14 декември 1871 г., 10 януари и 2 август 1872 г., от друга страна, разлика няма; 2) Почеркът, с който е изписано писмото до Д. Хр. Попов от 28 август 1871 г., обаче в известна степен се различава от този на всички останали писма, които Попов получава от Ловеч¹¹. При това положение може да се допусне, че писмото от 28 август 1871 г.

¹¹ Различен е например начинът, по който Ив. Драсов и авторът на писмото до Д. Хр. Попов от 28 август

наистина не е написано от Ив. Драсов. Към подобно предположение навежда и обстоятелството, че от всичките тринадесет писма, които Д. Хр. Попов получава от името на Ловчанския комитет, писмото от 28 август 1871 г. е единственото, на което е отбелязан и градът, от който е изпратено¹². Това подсказва, че въпросното писмо вероятно е написано от някое друго лице без опит в конспирацията.

Засега обаче, според мен, нямаме достатъчно основание да смятаме, че това лице е М. Поплуканов. Първо, по моя преценка, между почерците, с които са изписани оригиналите на писмото до Д. Хр. Попов от 28 август 1871 г. и писмото до В. Левски от 7 октомври 1872 г.¹³, наистина съществуват доста прилики, но също и някои разлики; Второ, въпросът за авторството на писмото от 7 октомври 1872 г. е дискуссионен. Според Илия Еврев авторът на това писмо е М. Поплуканов. Иван Унджиев обаче смята, че писмото от 7 октомври 1872 г. е написано от поп Кръстьо Никифоров. И двамата изследователи подкрепят своите различни становища както със собствени наблюдения върху почерците на различни документи (Унджиев 1945: 1024; Еврев 1963: 56), така и с резултатите от няколко графически експертизи, извършени по тяхна инициатива в периода 1965 – 1968 г. (Унджиев 1965: 64; Унджиев 1967: 312; Еврев, Еврев 2003: 111 – 114). Трето, при сравнение между оригиналите на писмото до Д. Хр. Попов от 28 август 1871 г. и писмото на М. Поплуканов до председателя на Етрополския комитет Тодор Пеев от 12 октомври 1872 г.¹⁴ установих, че почерците на двата документа не са напълно еднакви.

1871 г. изписват главната буква *В*, а също и малките букви – *б, д, ж, х, ъ, ѱ*.

¹² НБКМ – БИА, ф. 88, а.е. 3, л. 13.

¹³ НБКМ – БИА, II А 9449.

¹⁴ РИМ – Ловеч, Отдел „История на България XV – XIX в.“, ОФ, Инв. № 1164.

Разбира се, хипотезата, че едно от писмата, които ловчанските комитетски дейци изпращат до Д. Хр. Попов може и да не е написано от Ив. Драсов, по никакъв начин не оспорва добре аргументираното твърдение, че последният е изпълнявал функциите на секретар на Ловчанския революционен комитет. Освен на повечето от писмата, които Д. Хр. Попов получава от името на Ловчанския комитет, Ив. Драсов е автор и на достигналия до нас препис на писмото на В. Левски до ловчанските комитетски дейци от 27 юли 1871 г.¹⁵

Посочените дотук аргументи доказват, че Ив. Драсов е бил писар/секретар на Ловчанския частен революционен комитет. Както е добре известно, в българската историография съществува дългогодишна дискусия по въпроса за съдбата на частния революционен комитет в Ловеч след създаването на Ловчанския централен революционен комитет, по-известен като БРЦК в Българско. Много изследователи смятат, че Ловчанският частен комитет просто се преобразува в Централен комитет за вътрешността. Според мен обаче по-основателно е мнението, че съществуването на Ловчанския частен комитет продължава и след създаването на БРЦК в Българско¹⁶.

Ако се продължи с използвания дотук подход, би следвало да се приеме, че Ив. Драсов е бил секретар не само на Ловчанския частен революционен комитет, но също и на БРЦК в Българско. Тази теза се потвърждава на първо място от самия Ив. Драсов, който в писмата си до Ст. Заимов от 6 септември 1900 г. и д-р П. Стоянов от 28 юни 1901 г. твърди, че е бил „член-секретар“ на Централния революционен комитет със седалище в Ловеч.¹⁷ Раз-

¹⁵ НБКМ – БИА, ф. 85, II А 8013. Авторството на това писмо е установено още от Димитър Страшимиров, който отстрани на първия лист е добавил бележка: „Ръкопис на Ив. Драсов“

¹⁶ Вж. Иванов 2022: 254 – 281.

¹⁷ ИД – БНРД: 353, 356.

бира се, по-важно значение има установеният от изследователите факт, че с почерка на Ив. Драсов са изписани всички официални документи, излезли от името на БРЦК в Българско. Тези документи са: писмо до Д. Хр. Попов от 25 ноември 1871 г., с което последният е упълномощен от „Ц.К.“ да отиде в Букурещ при Любен Каравелов, за да обсъдят някои важни въпроси за националноосвободителното движение¹⁸; писмо от БРЦК в Българско до Панайот Хитов в Белград от 10 януари 1872 г.; писмо от БРЦК в Българско до Филип Тотьо в Одеса също от 10 януари 1872 г.; писмо от БРЦК в Българско до братята Ботьо и Димитър Папазови в Казанлък от 16 януари 1872 г.; окръжно писмо от БРЦК в Българско до частния революционен комитет в Карлово от 16 януари 1872 г.; окръжно писмо от БРЦК в Българско до ЧРК в Сливен също от 16 януари 1872 г. и окръжно писмо от БРЦК в Българско до ЧРК в Плевен от 23 януари 1872 г.¹⁹

Освен тези писма автограф на Ив. Драсов са и някои писма, отправени от името на В. Левски. Добър пример е писмото до Д. Хр. Попов от 27 октомври 1871 г., в което се коментират редица важни за комитетското дело въпроси: 1) Получен ли е отговор от намиращия се в Одеса Филип Тотьо?; 2) Ходил ли е Димитър Ценович в Черна гора?; 3) Л. Каравелов продължава ли да издава в. „Свобода“?; 4) Спряло ли е излизането на в. „Дума на българските емигранти“²⁰ и др.²¹ Ив. Драсов е автор и на преписа на едно писмо на В. Левски до новопосветени дейци в комитетското дело с дата 19 февруари 1872 г.²²

¹⁸ НБКМ – БИА, ф. 88, а.е. 8, л. 25.

¹⁹ НБКМ – БИА, ф. 85, II А 8026, 8029, 8030, 8035; НБКМ – БИА, ф. 98, II В 433; НБКМ – БИА, ф. 103, II А 8028.

²⁰ Български революционен вестник, издаван в Браила през лятото на 1871 г. под редакцията на Христо Ботев

²¹ НБКМ – БИА, ф. 85, II А 8018.

²² НБКМ – БИА, ф. 85, II А 8947.

Разполагаме и с някои преки и косвени документални данни, които показват, че в края на 1871 г. и началото на 1872 г. цялата или поне част от кореспонденцията на В. Левски е минавала през ръцете на Ив. Драсов, който вероятно е бил човекът, натоварен с нейното разпращане. В архива на Д. Хр. Попов е запазен пощенски плик, в който е било поставено едно писмо до него, писано преди 21 декември 1871 г. За приблизителното датироване на писмото съставителите на *Васил Левски. Документи* се позовават на следната бележка на Д. Хр. Попов върху плика: „Прието тук на 21 10/врия [1]871 Отговор 30 10/врия [1]871“ (Шарова и др. 2000: 299). Освен цитираната бележка на Попов пликът съдържа и надпис: „За Господина Азиса Рушидоолу Небоолу²³ в Никопол“, изписан с почерка на Ив. Драсов²⁴. Изследователите предполагат, че с този плик е изпратено някое незапазено писмо на В. Левски до Д. Хр. Попов. Засега обаче това не може да бъде категорично доказано. Възможно е в надписания от Ив. Драсов плик да се е съдържало не писмо на Левски, а писмото на самия Драсов до Д. Хр. Попов от 14 декември 1871 г.

Като по-сигурно доказателство, че Ив. Драсов е бил човекът, през чиито ръце е минавала кореспонденцията на В. Левски, могат да ни послужат две писма, които са написани от Апостола, но съдържат поправки и добавки с друг почерк. Едното от тези писма е с дата 17 януари 1872 г. От съдържанието на писмото, което се състои от един лист изписан едностранно, не става ясно кой е неговият адресат. За определянето на адресата на писмото ни помага една бележка на гърба на листа, която гласи: „За Сливен“. Тази бележка е изписана с почерка на Ив. Драсов²⁵. Голям брой поправки и добавки с друг почерк съдържа и

²³ Псевдоним на Данаил Хр. Попов

²⁴ НБКМ – БИА, ф. 88, а.е. 8, л. 8.

²⁵ НБКМ – БИА, ф. 103, II А 8033.

писмото на Левски до богатия жител на Плевен Костаки Хаджикостов, писано около 23 – 24 януари 1872 г.²⁶ Съставителите на *Васил Левски. Документи* смятат, че тези поправки и добавки вероятно са на Ив. Драсов (Шарова и др. 2000: 335). Според мен това е твърде вероятно, понеже почеркът, с който са изписани добавките, е сходен с този на Драсов.

Друго убедително свидетелство за ангажираността на Ив. Драсов с кореспонденцията на БРЦК в Българско и В. Левски са две вписвания в джобното тефтерче на Апостола. На 22 януари 1872 г. Левски е отбелязал, че е похарчил 10 гроша „за книги на Ваня“ и още 3 гроша „на В[аня] за пликове“²⁷. Изследователите на документалното наследство на В. Левски с основание смятат, че споменатият „Ваня“ е не друг, а Ив. Драсов (Възвъзова-Каратеодорова и др. 1973: 271).

В българската историческа литература битува и мнението, че Ив. Драсов е бил не само писар/секретар, но и касиер на БРЦК в Българско. Първият автор, който поддържа тази теза, е Ст. Заимов. В някои от мемоарно-историческите си съчинения той нарича Ив. Драсов „секретар-касиер“ на Ловчанския централен комитет (Заимов 1884: 30; Заимов 1889: 228; Заимов 1895б: 170; Заимов 1898: 165).

Цял век по-късно Иван Лалев също изказва мнението, че Ив. Драсов е бил касиер на БРЦК в Българско (Лалев 1990: 68 – 78; Лалев 1996: 23 – 30; Лалев 2019: 57, 149 – 160). Основните източници, на които Лалев се позовава, са няколко сметки на В. Левски, които изследователите датират в периода октомври/ноември 1871 – април/май 1872 г. Във всяка от тези сметки се споменава сумата от 1358 гр. или 6 турски лири = 630 гр. и 8 наполеона = 728 гр. приети от „касиерина“. В две от сметките – едната отбелязана в джобното тефтер-

че на В. Левски, а другата на самостоятелен сметководен лист, не се уточнява за кой точно касиер става дума²⁸. В трета сметка, също на самостоятелен лист, Апостола отбелязва, че въпросните 1358 гр. са му предадени от „касиерина в Ло[веч]“²⁹. В друг лист със сметки (на гърба) Левски е записал следното: „1358 [гр.] от Ваня тук“ и малко по-надолу „1054 [гр.] от Ваня тук“³⁰. Ив. Лалев смята, че 1358-те гр. предадени от „Ваня“, най-вероятно Ив. Драсов, са същите 1358 гр., които Левски е приел от „касиерина в Ло[веч]“ (Лалев 1990: 73; Лалев 1996: 24; Лалев 2019: 150).

Ив. Лалев обръща внимание и на един друг сметководен документ, който, според него, също има значение за изясняването на въпроса за касиерството на Ловчанския централен комитет. Този документ е изписан с почерка на Ив. Драсов като само отстрани на листа се съдържа една бележка от В. Левски, която гласи: „Ваньова сметка“. В документа са отбелязани различни разходи – 208 гр. за кон на Тодор П. Драсов³¹; 360 гр. на Христо Иванов – Големия за 1 револвер с 20 куршума; 36 гр. за ножчета на Ангел Кънчев и др. Освен това Ив. Драсов на два пъти е записал, че в него са останали 1054 гр.³² Това, според Ив. Лалев, са 1054-те гроша, които Левски е приел „от Ваня“. Сред другите посочени от Лалев аргументи е обстоятелството, че Ив. Драсов е човекът, който движел финансовите въпроси във връзка с оръжието, което членовете на Ловчанския частен революционен комитет закупуват от Румъния през лятото на 1871 г. с посредничеството на Д. Хр. Попов³³

²⁸ ЛБВЛ: 94; ВЛД II: 62.

²⁹ ВЛД II: 66.

³⁰ Пак там: 78.

³¹ Братовчед на Иван Драсов

³² НБКМ – БИА, ф. 85, II А 8105.

³³ Информация по този въпрос съдържат писмата, които Ив. Драсов изпраща до Д. Хр. Попов в периода 13 април – 28 септември 1871 г. Вж. НБКМ – БИА, ф. 88, а.е. 3, л. 1 – 17.

²⁶ НБКМ – БИА, ф. 85, II А 8103.

²⁷ ЛБВЛ: 76.

(Лалев 1990: 73, 76; Лалев 1996: 24, 27 – 28; Лалев 2019: 151, 156 – 157).

Златко Златев приема аргументите на Лалев и също смята, че Ив. Драсов е бил касиер на БРЦК в Българско поне за известно време (Златев 1993: 224; Златев 2007: 51). Антоанета Кирилова обаче изказва някои съмнения по отношение основателността на поддържаната от Ив. Лалев теза. Тя изтъква, че: 1) Съгласно Наредата и приетия по време на Общото събрание на БРЦК, проведено от 29 април до 4 май 1872 г., „Устав на Българския революционни централни комитет“ касиерът на Централния комитет бил длъжен да издава разписки срещу парите, приети от частните комитети³⁴; 2) Няколко документа показват, че такива разписки е издавал В. Левски. Сред тези документи са един лист със сметки, в който Левски отбелязва: „чисти пари ми предава гр. 5172, а разписки дадох за горните гр. 5932“³⁵, и един образец на окръжно писмо с дата 17 януари 1872 г., в който Апостола заявява на няколко частни комитета, че ще им разпрати „разписките от ЦК“ след като неговите пълномощници Сава Младенов и Васил Йонков му предадат техните парични вноски за комитетското дело³⁶. Кирилова също обръща внимание на сметководния документ, в който Левски е записал „1358 [гр.] от Ваня тук“ и „1054 [гр.] от Ваня“. Тя обаче анализира не само тези две бележки, а цялата сметка, в края на която Апостола е записал: „21 633 – гр. внесени в ръцете ми“³⁷. Оттук изследователката прави извода, че сумите от 1358 и 1054 гр. не са средства отпуснати на Левски от Ив. Драсов в качеството му на касиер на БРЦК в Българско, а са по-скоро средства на Ловчанския частен комитет, отчетени пред Левски подобно на други суми, събрани и

представени пред Централния комитет от комитетските пълномощници (Кирилова 2007: 64 – 65).

Ангажираността на Ив. Драсов с финансовите въпроси във връзка с доставката на оръжие от Румъния, според А. Кирилова, също не е аргумент в полза на тезата, че той е бил касиер на Ловчанския централен комитет. Изследователката обръща внимание на писмото на Ив. Драсов до Д. Хр. Попов от 28 септември 1871 г., в което сметките между Попов и ловчанските комитетски дейци се уравниват. Освен стойността на оръжието в писмото от 28 септември са отбелязани и някои други разходи, а именно – 54 наполеона за един брой на „Период[ическо] списание“ на Българското книжовно дружество; 160 гр. за печата на революционната организация в България, донесен през м. юли 1871 г. от Димитър Общи; някакъв личен дълг на М. Поплукованов и 3 наполеона, дадени от ловчалии на Анастас Попхинов³⁸. Накрая на писмото Ив. Драсов отбелязва: „Печатът и на М[арин] П[оплукованов] сметката е особ[е]на: за печата остава да отговаря Ц[ентралния] Ком[итет], а М[арин] ще ви внесе особ[е]но парите“³⁹. Кирилова смята, че, ако Ив. Драсов наистина е бил касиер на БРЦК в Българско, то той би поел някакъв ангажимент по въпроса за заплащането на комитетския печат, а не би казал, че за това „остава да отговаря ЦК“ (Кирилова 2007: 67).

С най-голяма доказателствена стойност по въпроса за касиерството на БРЦК в Ловеч, според А. Кирилова, са няколко квитанции за парични средства, приети от ЧРК в Пазарджик, Сливен и Стара Загора през втората половина на м. ноември 1872 г. В тези квитанции е отбелязано, че сумите от посочените комитети са предадени „чрез ... х. Асанаа“, „чрез касиерина“, „чрез касиерина х. Асан-

³⁸ Брат на Данаил Хр. Попов и член на ЧРК в Плевен.

³⁹ НБКМ – БИА, ф. 88, а.е. 3, л. 17.

³⁴ ВЛД II: 51, 95.

³⁵ Пак там: 64.

³⁶ Пак там: 72 – 73.

³⁷ Пак там: 78.

на⁴⁰. Съставителите на *Васил Левски. Документално наследство* предполагат, че „х. Асанна“ е псевдоним на В. Левски (Възвъзова-Каратеодорова и др. 1973: 229). Освен това изследователите отдавна са установили, че през м. ноември 1872 г. Левски се намира на обиколка в южнобългарските градове (Възвъзова-Каратеодорова и др. 1987: 161 – 163). Всичко това кара Кирилова да смята, че касиерските функции в Ловчанския централен комитет са изпълнявани от В. Левски, без той да е бил официално избран за касиер. Изследователката обаче допуска, че в отсъствието на Левски функциите на касиер на БРЦК в Българско са изпълнявани от някой от ловчанските комитетски дейци, най-вероятно Ив. Драсов (Кирилова 2007: 69 – 70).

По мое мнение изразените от А. Кирилова съмнения по отношение на тезата, че касиер на БРЦК в Българско е бил Ив. Драсов са основателни. Освен посочените от Кирилова аргументи против поддържаната от Ив. Лалев теза говори и обстоятелството, че нито една от известните до момента квитанции за парични вноски в полза на комитетското дело не е издадена от Ив. Драсов. Всичките 49 броя кочанни квитанции от фонда на РИМ – Ловеч са попълнени от В. Левски⁴¹.

Друг обаче е въпросът дали всичко това ни дава достатъчно основание да смятаме, че функциите на касиер на БРЦК в Българско са изпълнявани от Левски, а само в негово отсъствие – от комитетските дейци в Ловеч. Обстоятелството, че самият Левски на няколко пъти в своите сметководни документи споменава за наличието на касиер в Ловеч, на когото предава парични средства и от когото взема такива⁴², подсказва по-скоро, че БРЦК в

Българско е имал свой касиер поне номинално. Но кой точно е бил този касиер и защо той не е изпълнявал всички функции, предвидени в програмните документи на революционната организация, са въпроси, на които все още не можем да дадем задоволителен отговор. Според А. Кирилова Левски е изпълнявал касиерските функции в Ловчанския централен комитет в качеството си на негов „председател“ (Кирилова 2007: 69). В случая Кирилова се солидаризира с поддържаното от Цветана Павловска мнение, че председател на БРЦК в Българско е В. Левски (Павловска 1993: 357; Павловска 1998: 152, 157; Павловска 2001: 33 – 35; Павловска 2011: 73). По-аргументирано обаче, според мен, е мнението на Крумка Шарова, че и след създаването на БРЦК в Българско Левски запазва своите изключителни правомощия на главен ръководител на всички революционни комитети в България, вкл. и на Централния (Шарова 1995: 7 – 21). Казано с други думи, В. Левски не е бил член на Ловчанския централен комитет, а е стоял над него и точно това вероятно му е давало правото в определени моменти да изпълнява функциите на председател⁴³, касиер и пр. на ръководния център на ВРО.

Ив. Драсов се нарежда сред най-активните комитетски дейци в град Ловеч. Безспорно доказателство за това е неговото избиране в ръководството и на двата ловчански революционни комитета. Макар на пръв поглед да изглежда по-маловажна, длъжността на комитетския писар/секретар също има своето значение. Достигналите до нас писма, които Ив. Драсов пише от името на частния и Централния революционни комитети в Ло-

касиерина гр. 2443:20. [В]зимам от касиерина 630: от л[ири] т[урски] 6; 728: от напо[леона] 8“. Вж. ВЛД II: 64.

⁴³ Сред основни аргументи, които карат Цв. Павловска да смята, че В. Левски е бил председател на БРЦК в Българско са мемоарните свидетелства на някои комитетски дейци, които наричат Апостола „нашият председател“ или „главният председател на комитета“ Вж. ПСПСАУ: 61, 87.

⁴⁰ ВЛД II: 145 – 146.

⁴¹ РИМ – Ловеч, Отдел „История на България XV – XIX в.“, ОФ, Инв. № 54 – 55.

⁴² В същия сметководен документ, в който Левски споменава, че е приел 1358 гр. от „касиерина в Ловеч“, се съдържат и следните бележки: „В Лов[еч] предавам на

веч, ясно показват, че секретарят е човекът, който поддържал връзката между революционния комитет, в който членува, и останалите революционни дейци и комитети. Освен това писмата на Ив. Драсов до Д. Хр. Попов от 1871 – 1872 г. имат много важно значение като автентични извори за състоянието на българското националноосвободително движение през този период. А писмата, които Ив. Драсов пише от името на В. Левски и БРЦК в Българско, свидетелстват за голямото доверие, което Апостола е имал към своя другар „Ваня“.

Списък на съкращенията (Abbreviations):

- АВСД I:** *Априлското въстание 1876 г. Сборник от документи.* Том I. София: Наука и изкуство, 1954.
- ВЛД II:** *Васил Левски. Документи в два тома.* Том II. София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 2009.
- ДТС. ВЛ:** *Страшимиров, Д. Васил Левски. Живот, дела и извори.* Том I. София: Народен комитет „Васил Левски“, 1929.
- ИД – БНРД:** *Иван Драсов в българското национално революционно движение (1871 – 1877 г.). Документален сборник.* Варна: Славена, 2007.
- ЛБВЛ:** *Личният бележник (тефтерчето) на Васил Левски 1871 – 1872. България и Влашко. Разчетен текст.* София: Труд, 2017.
- НБКМ – БИА:** Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Български исторически архив
- ПСПСАУ:** *Протоколи от съдебния процес срещу Атанас Узунов и другите подсъдени по хасковското покушение през 1873 година.* София: Народна библиотека „Кирил и Методий“, 1975.
- РИМ:** Регионален исторически музей

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Абаджиев 1982:** Т. Абаджиев. Още по въпроса, дали е съществувал БРЦК в Букурещ до 1872 г. – *Исторически преглед*, XXXVIII, 1982, 6, 82 – 97. [T. Abadzhiev. Oshte po vaprosa, dali e sashtestvuval BRTSK v Bukuresht do 1872 g. – *Istoricheski pregled*, XXXVIII, 1982, 6, 82 – 97.]
- Абаджиев 1988:** Т. Абаджиев. Към въпроса за председателството на БРЦК в България и на Ловчанския комитет. – *Векове*, XVII, 1988, 1, 16 – 23. [T. Abadzhiev. Kum vaprosa za predsedatelstvoto na BRTSK v Bulgaria i na Lovchanskia komitet. – *Vekove*, XVII, 1988, 1, 16 – 23.]
- Боянов 1995:** В. Боянов. *Левски и Ловеч*. София, 1995. [V. Boyanov. *Levski i Lovech*. Sofia, 1995.]
- Бурмов 1948:** А. Бурмов. *Христо Ботев. Съчинения*. София: Книгоиздателство Хр. Чолчев, 1948. [A. Burmov. *Hristo Botev. Sachinenia*. Sofia: Knigoizdatelstvo Khr. Cholchev, 1948.]
- Възвъзова-Каратеодорова и др. 1973:** К. Възвъзова-Каратеодорова, З. Нонева, В. Тилева, Н. Генчев. *Васил Левски. Документално наследство*. София: Наука и изкуство, 1973. [K. Vazvazova-Karateodorova, Z. Noneva, V. Tileva, N. Genchev. *Vasil Levski. Dokumentalno nasledstvo*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1973.]
- Възвъзова-Каратеодорова и др. 1987:** К. Възвъзова-Каратеодорова, З. Нонева, В. Тилева. *Васил Левски. Документален летопис 1837 – 1873*. София: Д-р Петър Берон, 1987. [K. Vazvazova-Karateodorova, Z. Noneva, V. Tileva. *Vasil Levski. Dokumentalen letopis 1837 – 1873*. Sofia: D-r Petur Beron, 1987.]
- Димитров 1948:** М. Димитров. Васил Левски в осветление на най-новата ни историческа литература. – *Исторически преглед*, IV, 1947 – 1948, 1, 99 – 118. [M. Dimitrov. Vasil Levski v osvetlenie na nai-novata ni istoricheska literatura. – *Istoricheski pregled*, IV, 1947 – 1948, 1, 99 – 118.]
- Димитров 1959:** М. Димитров. *Любен Каравелов. Биография*. София: БАН, 1959. [M. Dimitrov. *Lyuben Karavelov. Biografia*. Sofia: BAN, 1959.]
- Еврев 1963:** И. Еврев. Кой е бил председател на Вътрешния централен революционен комитет. – *Исторически преглед*, XIX, 1963, 6, 49 – 59. [I. Evrev. Koy e bil predsedatel na Vatreashnia tsentralen revolyutsionen komitet. – *Istoricheski pregleg*, XIX, 1963, 6, 49 – 59.]
- Еврев, Еврев 2003:** И. Еврев, П. Еврев. *Въпросът за залавянето на Апостола на свободата Васил Левски*. София: Искони-Издат, 2003. [I. Evrev, P. Evrev. *Vaprosat za zalavyaneto na Apostola na svobodata Vasil Levski*. Sofia: Iskoni-Izdat, 2003.]
- Заимов 1884:** С. Заимов. *Миналото. (Бележитични и исторически очерки из областта на Българските революционни движения от 1870 – 1877 год.)*. Книга II. Арабаконашкото събитие. Варна: Печатница Л. Нитче, 1884. [S. Zaimov. *Minaloto. (Beletristichni i istoricheski ocherki iz oblastta na Balgarskite revolyutsionni dvizhenia ot 1870 – 1877 god.)*. Kniga II. Arabakonashkoto sabitie. Varna: Pechatnitsa L. Nitche, 1884.]
- Заимов 1889:** С. Заимов. Христо Ботйов, опит за биография, от З. Стоянов. Първо издание, Русе. Печатница Н. Л. Каравелова и С-ие 1889 год. 478 ст. – *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, I, 1889, 193 – 256. [S. Zaimov. Hristo Botyov, opit za biografia, ot Z. Stoyanov. Parvo izdanie, Ruse. Pechatnitsa N. L. Karavelova i S-ie 1889 god. 478 st.]

- *Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina*, I, 1889, 193 – 256.]
- Займов 1895а:** С. Займов. *Васил Левски Дяконът. Кратка биография, написана по повод откриването на паметника*. София: Книгопечатница и литография на Янко С. Ковачев, 1895. [S. Zaimov. *Vasil Levski Dyakonat. Kratka biografia, napisana po povod otkrivaneto na pametnika*. Sofia: Knigopечатnitsa i litografia na Yanko S. Kovachev, 1895.]
- Займов 1895б:** С. Займов. *Миналото. Етюди върху записките на Захари Стоянов*. София: Печатница Вълков, 1895. [S. Zaimov. *Minaloto. Etyudi varhu zapiskite na Zahari Stoyanov*. Sofia: Pечатnitsa Vulkov, 1895.]
- Займов 1898:** С. Займов. *Миналото. Очерки и спомени из дейността на българските тайни революционни комитети 1869 – 1877 год.* Книга II. Второ издание. Пловдив: Издание и печат на Хр. Г. Данов, 1898. [S. Zaimov. *Minaloto. Ocherki i spomeni iz deyatelnostta na balgarskite tayni revolyutsionni komiteti 1869 – 1877 god.* Kniga II. Vtoro izdanie. Plovdiv: Izdanire i pechat na Hr. G. Danov, 1898.]
- Златев 1993:** З. Златев. Централният български революционен комитет в България (1871 – 1872). – *Исторически преглед*, XLIX, 1993, 4/5, 210 – 243. [Z. Zlatev. *Tsentrалniyat balgarski revolyutsionen komiter v Bulgaria (1871 – 1872)*. – *Istoriчески преглед*, XLIX, 1993, 4/5, 210 – 243.]
- Златев 2007:** З. Златев. *Комитетската организация в България (1870 – 1872)*. София: Кота, 2007. [Z. Zlatev. *Komitetskata organizatsia v Bulgaria (1870 – 1872)*. Sofia: Kota, 2007.]
- Иванов 2022:** Д. Иванов. По въпроса за времето и начина на създаване на Централния български революционен комитет в Българско. – *История*, XXX, 2022, 3, 254 – 281. [D. Ivanov. *Po vaprosa*
- za vremeto i nachina na sazdavane na Tsentralnia balgarski revolyutsionen komitet v Balgarsko. – *Istoria*, XXX, 2022, 3, 254 – 281.]
- Кацев-Бурски 1926:** Д. Кацев-Бурски. *Истината по предаването на Дякон Игнатий Васил Левски*. София: Бял кръст, 1926. [D. Katsev-Burski. *Istinata po predavaneto na Dyakon Ignatii Vasil Levski*. Sofia: Byal krust, 1926.]
- Кирилова 2007:** А. Кирилова. *Финансиране на българското националнореволюционно движение 1868 – 1875*. София: Проф. Марин Дринов, 2007. [A. Kirilova. *Finansirane na balgarskoto natsionalnorevolyutsionno dvizhenie 1868 – 1875*. Sofia: Prof. Marin Drinov, 2007.]
- Кирова, Василев 1970:** В. Кирова, Г. Василев. *Централен революционен комитет в Българско*. Ловеч: Издателство Хр. Кърпачев, 1970. [V. Kirova, G. Ivanov. *Tsentrалen revolyutsionen komitet v Balgarsko*. Lovech: Izdatelstvo Hr. Kurpachev, 1970.]
- Кондарев 1956:** Н. Кондарев. Любен Каравелов в началната история на Българския революционен централен комитет. – *Годишник на Инженерно-строителния институт*, VII, 1956, 2, 203 – 268. [N. Kondarev. *Lyuben Karavelov v nachalnata istoria na Balgarskia revolyutsionen tsentralen komitet*. – *Godishnik na Inzhenerno-stroitelnia institut*, VII, 1956, 203 – 268.]
- Кондарев 1957:** Н. Кондарев. *Идеологията на Любен Каравелов*. София: Издателство на БКП, 1957. [N. Kondarev. *Ideologiyata na Lyuben Karavelov*. Sofia: Izdatelstvo na BKP, 1957.]
- Лалев 1990:** И. Лалев. Към въпроса за касиерството на Българския революционен централен комитет (1871 – 1872 г.). – *Исторически преглед*, XLVI, 1990, 7, 68 – 78. [I. Lalev. *Kum vaprosa za kasierstvoto*

- na Balgarskia revolyutsionen tsentralen komitet (1871 – 1872 g.) – *Istoricheski pregled*, XLVI, 7, 68 – 78.]
- Лалев 1996:** И. Лалев. *Васил Левски, Ловеч и Вътрешната революционна организация*. Велико Търново: Витал, 1996. [I. Lalev. Vasil Levski, Lovech i Vatrashnata revolyutsionna organizatsia. Veliko Tarnovo: Vital, 1996.]
- Лалев 2019:** И. Лалев. *Васил Левски. Отвъд митовете, легендите и заблудите*. София: Персей, 2019. [I. Lalev. Vasil Levski. Otvad mitovete, legendite i zabludite. Sofia: Persey, 2019.]
- Павлов 2018:** П. Павлов. *Левски: Другото име на свободата*. София: A&T Publishers Ltd, 2018. [P. Pavlov. Levski: Drugoto ime na svobodata. Sofia: A&T Publishers Ltd, 2018.]
- Павловска 1993:** Ц. Павловска. *Васил Левски и Вътрешната революционна организация*. София: Св. Георги Победоносец, 1993. [Ts. Pavlovska. Vasil Levski I Vatrashnata revolyutsionna organizatsia. Sofia: Sv. Georgi Pobedonosets, 1993.]
- Павловска 1998:** Ц. Павловска. За характера и състава на БРЦК в Българско. – *Известия на Исторически музей – Ловеч*, III, 1998, 148 – 159. [Ts. Pavlovska. Za haraktera i sastava na BRTSK v Balgarsko. – *Izvestia na Istoricheski muzei – Lovech*, III, 1998, 148 – 159.]
- Павловска 2001:** Ц. Павловска. *Васил Левски начело на Българския революционен централен комитет в Българско*. София: ГорексПрес, 2001. [Ts. Pavlovska. Vasil Levski nachelo na Balgarskia revolyutsionen tsentralen komitet v Balgarsko. Sofia: GoreksPres, 2001.]
- Павловска 2011:** Ц. Павловска. ЦБРК в Българско – върховна институция на Вътрешната революционна организация. – *Българско възраждане. Идеи. Личности. Събития*, XIII, 2011, 61 – 76. [Ts. Pavlovska. TSBRK v Balgarsko – varhovna institutsia na Vatrashnata revolyutsionna organizatsia. – *Balgarsko vazrazhdane. Idei. Lichnosti. Sabitia*, XIII, 2011, 61 – 76.]
- Панчовски 1990:** Д. Панчовски. *Последните дни на Васил Левски*. София: Профиздат, 1990. [D. Panchovski. Poslednite dni na Vasil Levski. Sofia: Proizdat, 1990.]
- Сидельников 1970:** С. Сидельников. *Българският революционен централен комитет (1869 – 1872 гг.)*. Харьков: Издательство Харьковского университета, 1970. [S. Sidelnikov. Bolgarskiy revolyutsionnyu tsentralnyu komitet (1869 – 1872 gg.). Kharkov: Izdatelstvo Kharkovskogo universiteta, 1970.]
- Стоянов 2012:** И. Стоянов. *Нови штрихи върху идейните възгледи и дейността на Васил Левски*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2012. [I. Stoyanov. Novi shtrihii varkhu ideynite vazgledi i deinostta na Vasil Levski. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Sv. Kiril i Metodii“, 2012.]
- Тилева, Нонева 1989:** В. Тилева, З. Нонева. Анкетните записи на д-р Параскев Ив. Стоянов „Материали за историята на град Ловеч“. – *Известия на държавните архиви*, LVII, 1989, 207 – 322. [V. Tileva, Z. Noneva. Anketnite zapisi na d-r Paraskev Iv. Stoyanov „Materiali za istoriata na grad Lovech“. – *Izvestia na darzhavnite arhivi*, LVII, 1989, 207 – 322.]
- Тончев 2011:** Т. Тончев. Иван Драсов – един от първите ръководители на БРЦК в Ловеч. – *Българско възраждане. Идеи. Личности. Събития*, XIII, 2011, 112 – 134. [T. Tonchev. Ivan Drasov – edin ot parvite rakovoditeli na BRTSK v Lovech. – *Balgarsko vazrazhdane. Idei. Lichnosti. Subitia*, XIII, 2011, 112 – 134.]
- Тончев 2017:** Т. Тончев. Васил Левски и Ловчанския комитет – проблеми с конспира-

цията. – В: *Васил Левски и Вътрешната революционна организация в борбата за националното освобождение*. Карлово, 2017, 136 – 138. [Т. Tonchev. Vasil Levski i Lovchanskia komitet – problem s konspiratsiata. – V: *Vasil Levski i Vatrešnata revolyutsionna organizatsia v borbata za natsionalnoto osvobozhdenie*. Karlovo, 2017, 136 – 138.]

Тончев 2020: Т. Тончев. Васил Левски и Ловчанският комитет в хода на изграждане и функциониране на комитетската мрежа в Българско (1870 – 1872). – В: *150 години Вътрешна революционна организация*. Плевен, 2020, 57 – 92. [Т. Tonchev. Vasil Levski i Lovchanskia komitet v hoda na izgrazhdane i na funktsionirane na komitetskata mrezha v Balgarsko (1870 – 1872). – V: *150 godini Vatrešna revolyutsionna organizatsia*. Pleven, 2020, 57 – 92.]

Унджиев 1945: И. Унджиев. *Васил Левски. Биография*. София, 1945. [И. Undzhiev. *Vasil Levski. Biografia*. Sofia, 1945.]

Унджиев 1965: И. Унджиев. За председателството на революционния комитет в Ловеч. – *Исторически преглед*, XXI, 1965, 1, 55 – 69. [И. Undzhiev. Za predsedatelstvoto na revolyutsionnia komitet v Lovech. – *Istoricheski pregled*, XXI, 1965, 1, 55 – 69.]

Унджиев 1967: И. Унджиев. *Васил Левски. Биография*. София: БАН, 1967. [И. Undzhiev. *Vasil Levski. Biografia*. Sofia: BAN, 1967.]

Урумов 1932: И. Урумов. Иван Тодоров Драсов. – В: *Ловеч и Ловчанско*. Книга IV. София, 1932, 99 – 106. [И. Urumov. Ivan Todorov Drasov. – V: *Lovech i Lovchansko*. Kniga IV. Sofia, 1932, 99 – 106.]

Шарова 1993: К. Шарова. Любен Каравелов и съдбата на архива на БРЦК. Предубеждения и факти. – *Известия на държавните архиви*, LXVI, 1993, 25 – 111. [К.

Sharova. Lyuben Karavelov i sadbata na arhiva na BRTSK. Predubezhdenia i fakti. – *Izvestia na darzhavnite arhivi*, LXVI, 1993, 25 – 111.]

Шарова 1994: К. Шарова. Любен Каравелов и съдбата на архива на БРЦК. Предубеждения и факти. – *Известия на държавните архиви*, LXVII, 1994, 5 – 100. [К. Sharova. Lyuben Karavelov i sudbata na arhiva na BRTSK. Predubezhdenia i fakti. – *Izvestia na darzhavnite arhivi*, LXVII, 1994, 5 – 100.]

Шарова 1995: К. Шарова. Създаване на Ловчанския централен комитет през 1871 г. и обseg на неговата дейност. – *Военно-исторически сборник*, LXIV, 1995, 5, 7 – 21. [К. Sharova. Sazdavane na Lovchanskia tsentralen komitet prez 1871 g. i obseg na negovata deinost. – *Voенно-istoricheski sbornik*, LXIV, 5, 7 – 21.]

Шарова и др. 2000: К. Шарова, К. Възвъзова-Каратеодорова, Т. Томова, Ц. Нушев. *Васил Левски. Документи в два тома*. Том I. София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 2000. [К. Sharova, К. Vazvazova-Karateodorova, Т. Tomova, Ts. Nushev. *Vasil Levski. Dokumenti v dva тома*. Том I. Sofia: Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodii“, 2000.]

Денис Иванов докторант,
Софийски университет
„Св. Климент Охридски“,
denislavv1@abv.bg